

Mindaugas Černiauskas

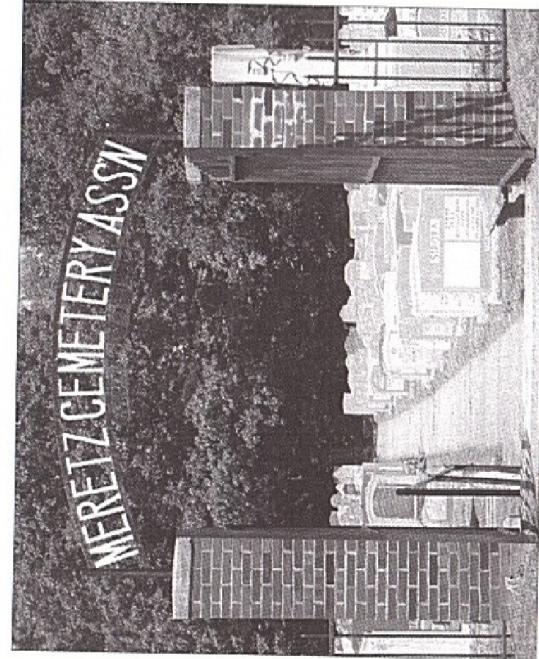
NEGIRDĖTOS MERKINĖS ISTORIJOS

Mūsų šamanėjė gyvenimais sugnula kaip vientisa įvykių, partities ir išgyvenimų seką, bet viską prisimename fragmentais, kai, epizodais. Ką jau kalbėti apie šeimos, miestelio bendruomenės, tautos ar valstybės istoriją, kuri tolsta nuo mūsų užgožiamą kasdienybęs darbų jos net nepažinus, nesusimąstant, kad ir nūdiena konstruojama ant istorijos griuvėsių, nors geriau butų pamatu... Šis rašinys – pasakojimas apie jaudinančią istoriją žmonių, kurie ne tik paliko savo gyvenimo pėdsaką Merkinės žemėje, bet ir prisidėjo kuriant savo bendruomenės ir Lietuvos istoriją.

Daugelis esame girdėję apie senąjas Merkinės žydų kapines, kurios yra didžiausios Alytaus apskrityje ir vienos didžiausių Lietuvoje. Trilių hektarų plote stūkso, žolėse skęsta antkapinių paminklai, sovietmečiu apgrauti ir barbare suniokoti ohelai. Šias kapines ir Merkinės žydų bendruomenės gyvenimą Lietuvoje baigiamajame studijų darbe 2004 m. apraše Vilniaus universiteto abslovenė Auksė Tamulevičiūtė-Kaiser (su jos darbu galima susipažinti Kultūros verybių registro internetinėje duomenų bazėje). Tačiau Merkinės istorijos klozdai neišsemiami.

Šių metų Velykos padovanajo atradimą. Jėskodamas internetinėje erdvėje Merkinės istorijos pėdsakų, netikėtai atradau daugumai mūsų nežinomą faktą Bostonė ir Niujorke esant dar trejų Merkinės vardo kapinių, kurias čia XIX a. pab. įkūrė emigrantai iš Merkinės kartą „Merez Cemetery“ užrašas iki šiol puoslia tų kapinių frontonus ir liudija apie emigrantų iš Merkinės stiprų bendruomeninių jausmų bei pagarbą kraštui, kuriamie jie užaugo, iš kurio išėjo ir kuris jų atmintyje išliko višą gyvenimą. Tokios atminties branginimo liudijimas ne tik Niujorke ir Bostonė esančios Merkinės vardo kapinės, bet ir nuo 1883 m. iki 1993 m. Merkinės imigrantų žydų Bostonė iškurtos organizacijos „Meretz Relief Association“ (Merkinės pagalbos asociacija) veikla bei šios organizacijos archyvas, prieinamas internetinėje Amerikos žydų istorijos bendrijos duomenų bazeje.

Viena garsiausių šios organizacijos asmenybių – 1888 m. Merkinėje gimęs ir 1906 m. į Bostoną atvykęs 18-metis Elihu Deividas Stounas (tikroji pavardė Cirelšteinas), kuris dėl savo darbštumo ir gabumų Bostonė ne tik išgijo aukštajį teisininko

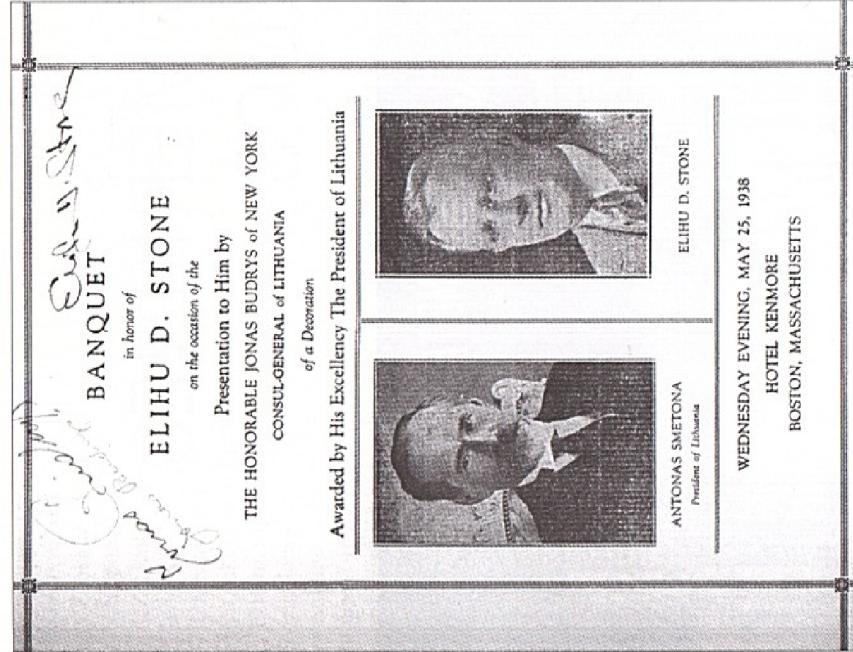
Merkinės vardo kapinės Bostonė, iškurtos 1893 m. Nuotrauka iš <http://www.findagrave.com/>

Elihu Deivido Stouno vizitas į Merkinę 1931 m. Nuotrauka iš „Meretz Relief Association“ archyvo.

išsilavinimą, bet ir 1918 m. lapkričio 8 d. tapo JAV Masačusetso valstijos Atstovų rūmų nariu. Jo pastangomis Masačusetso valstija pirmojo dar 1919 m. *de jure* pripažino 1918 m. nepriklausomybę paskelbusių Lietuvą. (JAV federalinė valdžia neprikluso Lietuvos valstybę *de jure* pripažino tik 1922 m.)

Rezoliucijos, kuriaj pasiūlė E. D. Stounas, tekstas skelbė: „Kadangi pasaulio gerbūvis ir taika remiasi teisingu ir nečališku Europos karo problemų išsprindimu, taip, kad kiekvienai tautai, nepaisant kaip ji yra maža, būtų leista laisvai išispresti

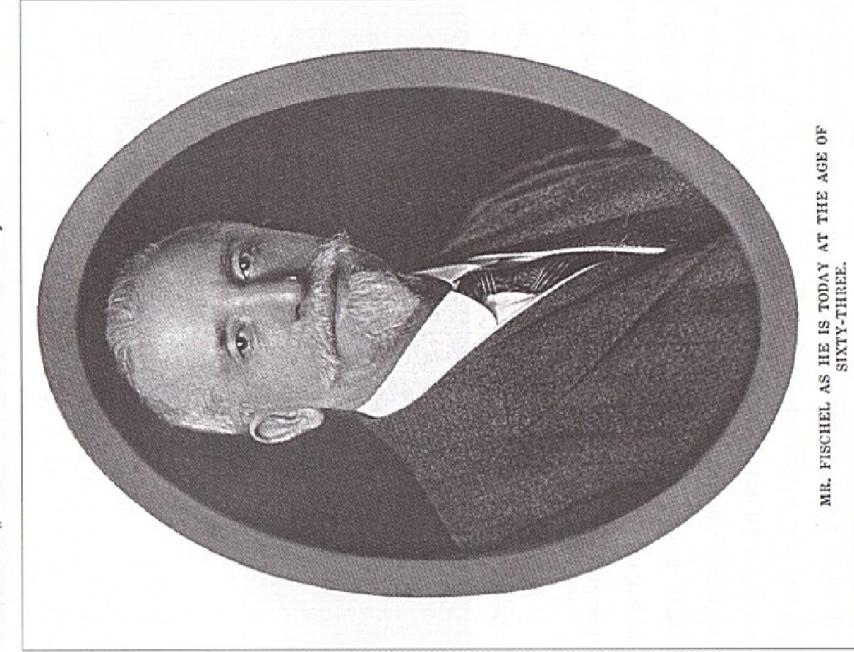
Banketo Elihu Deivido Stouno garbei skelbimas. Vaščes organizuotuotis Antano Smetonos suteikto apdovanojimo proga Bostone 1938 m.
Nuotrauka iš „Meretz Relief Association“ archyvo.

savo likimą ir progas gyventi savarankišku gyvenimu; kadaug Jungtinė Valstybių valdžia yra suprasta, kaip mažujų tautų teisių uoli gynėja; kadangi Lietuvos žmonės karo laiku savo didvyriška išverme ir pasiaukojimu irodė, kad laisvės palaimos jie yra verti, Masačuselso Valstybės Bendro Teismo nustarta, kad senos lietuvių tautos žmonėms būtų leista laisvė ir nepriklausomybė ir kad, elementarios teisybės reikalavimais taikos konferencijoje, būtų Lietuvos žmonėms duota ir užtikrinta visiška nepriklausomybė; kad Valstybės Sekretorius šiu rezoliuciją kopijas išsiųstų Jungtinii Valstybių Prezidentui, Jungtinė Valstybių Astovams Taikos Konferencijoje ir JAV valstybės Senatoriams Kongrese.«

Masačusetsko atstovų rūmuose ši rezoliucija priimta 1919 m. birželio 25 d., o Senate – tu pačią metų birželio 27 d. Už nuopelnus Lietuvos Respublikai prezidentas Antanas Smetona E. D. Stouną 1938 m. apdovanojo 3-iojo laipsnio Gedimino ordinu. 1931 m., praejus 25 metams po išvykimo, E. D. Stounas aplankė Merkinę, kur iškilmingai buvo sutiktas visos vietas bendruomenės.

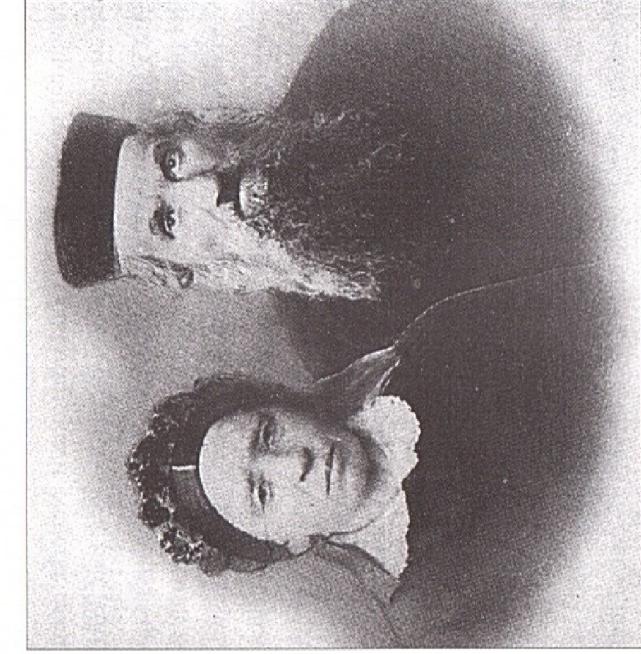
Šis sugrįžimas vietiniams turėjo priminti kitą – prieš aštunierius metus įvykusį sugrįžimą, kai 1923 m. liepą į Merkinę po 38 metų pertraukos aplankęti gimtinės grįžo kitas vienas garsiausių XX a. pr. JAV filantropų ir mecenatų, tikėtina, turtingiausias to meto Niujorko žydas ortodoksas, išeivis iš Merkinės Haris Eiželis (Harry Fischel), gimus Merkinėje 1865 m. Jo vizitas to meto Merkinėje buvo tokis didelis ižykis, kad atgarsiai pasiekė pačias JAV, o Merkinei paliko ženkla, kuris išliko iki šių dienų...

Senieji merkininkai yra minėję faktą, kad kažkurių sin-

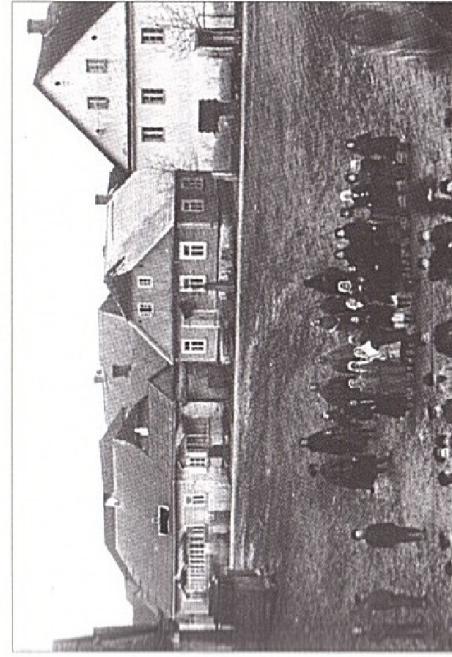
MR. FISCHEL AS HE IS TODAY AT THE AGE OF SIXTY-THREE.

Haris Fiszelis būdamas 63 metų, iš knygos „Haris Fiszelis. Žydų filantropijos pionierius“, 2012 m.

Haris Fiszelis Ana iš Nachmanas Fiszelai. Merkinė. Iš knygos „Haris Fiszelis. Žydų filantropijos pionierius“, 2012 m.

Merkinė XX a. pr. Nuotrauka iš „Meretz Relief Association“ archyvo.

gogą Merkinėje finansavęs Amerikos žydąs. Tačiau kurią, kodel ir kaip tai įvyko, konkretūjai niekas iki šiol taip ir nežino. 2012 m. Hario ir Džeinės Fišel fondas anglų kalba Naujajame Džersyeis išleido 511 puslapiai H. Fišelio autobiografinę knygą „Harijs Fišelis. Žydų filantropijos pionierius“. Čia mes ir randame visus be galio idomius faktus apie šį mecenatą, jo gyvenimo istoriją, kuri prasidėjo Merkinėje, o nuo 1885 m. tėsesi Amerikoje. Čia aprašyta ir H. Fišelio kelionė į giminę 1923 m. bei jo finansuoto Talmudo Toros pastato atsiradimo istorija.

Tačiau apie viską iš pradžiu. Prieš pateikdami H. Fišelio autobiografijos tą dalį, kur pasakojama apie jo vienintelį susigrimimą į Merkinę ir to vizito rezultatus, trumpai susipažinkime su H. Fišelio gyvenimu iki 1923 m. ir jo pasiekimais. O ši istorija tikrai neeilinė, turint omeny, kad iš Merkinės ir apskritai dabartinės Lietuvos teritorijos į JAV XIX a. pab. emigravo tukstančiai žmonių.

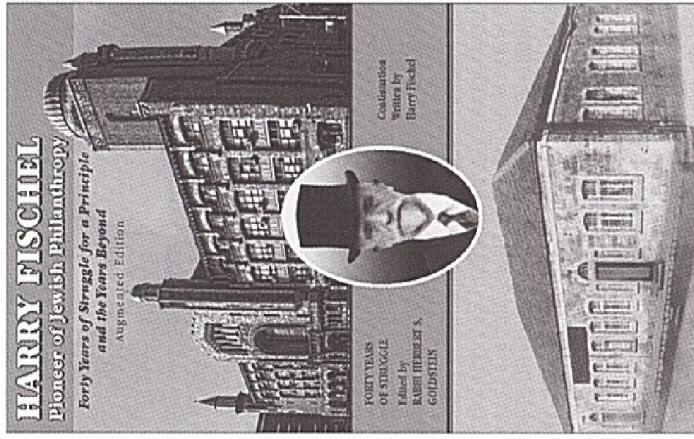
H. Fišelis gimė 1865 m. liepos 19 d. nedidelio, tuo metu atokaus Rusijos provincijos miestelio Merkinės gyventojų žydų Nachmano ir Anos šeimoje. Kaip ir dauguma Merkinės gyventojų (pagal H. Fišelį tuomet čia gyveno 1500 šeimų), Fitelių šeima, kurioje augo šeši vaikai, buvo neturtinga, bet gerbiama vienos bendruomenės dėl pamaldumo, pareiginguo mo ir savigarbos, kuri neatstejama nuo dievobaimingumo. Skurdas buvo kartu ir mokytojas, o kiekvieno rublio taupymas tapo įpričiu. Galbūt dėl to, vėliau tapęs labai turtingu žmogumi, Harijs mokojo vertinti kiekvieną uždirbtą dolerį ir žinojo jo vertę. Tėvas Nachmanas duoną uždirbo staliaudamas, tačiau pats bendruomenėje išsiškyrė praktinėmis žiniomis ir pasaulio supratimui, nors niekada gyvenime nebuvo išvykęs toliau, nei siekė miestelio ribos. Vertindami jo išmintį, dažnai miestelio gyventojai pasirinkdavo Nachmaną kaip teisejā ginčuose. Tėvo religingumas, sielos didingumas ir charakteris, aplinkinių rodoma pagarba Hariui darė didžiausią išpuį, kaip ir daugybė valandų, praleistų studijuojant Tora, kuri for-

mavo jo pasaulėvaizdį ir pasaulėjautą.

Hario motina Ana Fišel (Hannah Fischel) buvo tikra vyro padėjėja. Būdama itin pamaldī, kiekvienna proga ji stengesi prisidėti prie vaikų religinio auklejimo, kartu buvo kilniaširdė ir be galo pasiaukojanti. Miestelio žmonės žinojo, kad, paprašyta pagalbos, ji niekada neatsakys. 62 metus trukusi tėvų santuoka (tėvas mirė 1897 m.) Hariui paliko neįgildomą išpuį, nes per šiuos metus net sunkiausiais momentais Hariis niekada neišgirdo tarp tėvų né vieno pikto ar nemandagaus žodžio.

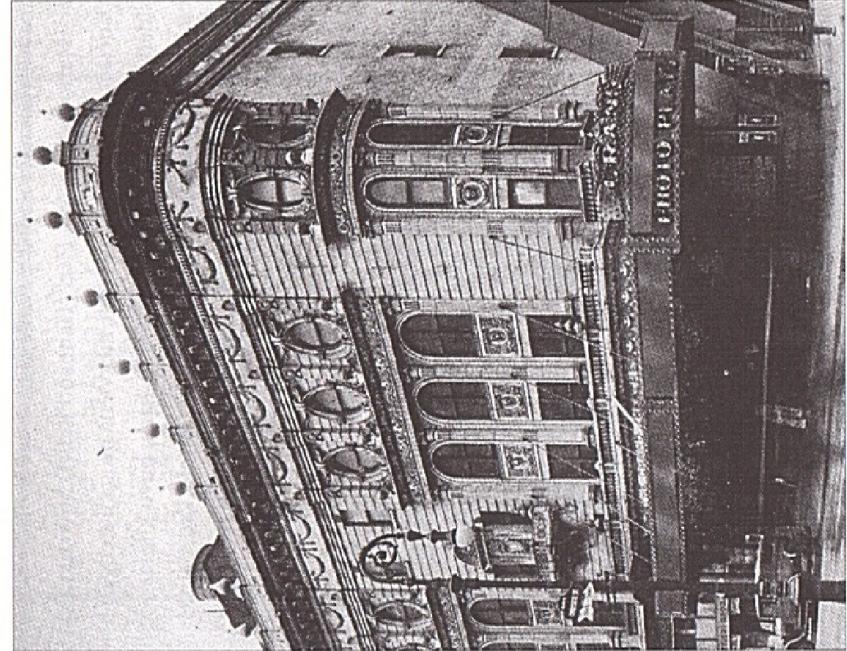
Būdamas dešimties metų Hariis lengvu peiliuku iš medžio ėmėsi drožinėti miniatiūrinę tabernakulio repliką ir per kelią savaičių tai padarė taip kruopščiai, kad sukėlė susižavėjimą visų miestelio šventikų, kurie jo darbą išeksponavo sinagogoje, kur juo naudojosi net rabinas. Ši valko iniciatyva rodė jo polinkį i profesiją, kuriaj jis vėliau pasirinko ir kuri lémė jam sėkmę verslo pasaulyje. Nuo dešimties iki penkiolikos metų Hariis kartu su kitais bendraamžiais lankė vietinę mokyklą, kuri jam teikė gan ribotą išsilavinimą, tačiau dar buvo Talmudo Tora ir religinių mokymai šeimoje. Nuo aukštessnių studijų jį atgrasė ne tik neįkandama mokslo kaina, bet ir tai, kad užsimai vyko ir šabdi dieną.

Būdamas penkiolikos Hariis jau turėjo apsvarysti busimo gyvenimo keliaj. Turėdamas polinkį i statybas ir architektūrą, ėmė daugiau dėmesio skirti braižybai. Tačiau architektą karjerai buvo reikaliningi platesni vandenys. Kaip tik tuo metu į Merkinę vienas po kito pradėjo eiti laisbai iš už Atlanto, kur pirmieji Merkinės emigrantai džiaugėsi savo sėkmė neribotų

Knygos „Harijs Fišelis. Žydų filantropijos pionierius“ viršelis, 2012 m. papildytas leidimas. Iš www.amazon.com.

1904 m. Haro Fišelio projektuoto pirmojo modernaus žydų teatro vaizdas, Niujorkas. Iš knygos „Hari Fišelis. Žydų filantropijos pionierius“, 2012 m.

vietos gyventojų visoje Merkinėje, ir jauno Hari galvoje gime idėja išvažiuoti į JAV, kur galėtų išgyvendinti savo profesines svajones ir prisidėti prie šeimos išlaikymo. Šviesi svajonė pernelyg stipriai kontrastavo su sustojusio gyvenimo Merkinėje realybe, be to, gręsė būti pašauktam į tarybą penkeriems metams Rusijos kariuomenėje, ko jaunasis Hariš nenorėjo.

Kelionei į JAV reikėjo ne tik tėvų sutikimo, kurijis nesunkiai gavo, bet ir pinigų, kurių Fišeliui neturėjo. 10 rublių per mėnesį, kuriuos suprapštydavo Fišelių šeima išgyvenimui, buvo lašas jūroje, palyginti su tuo, kiek lešų reikėjo kelionei per Atlantą. O reikėjo 200 rublių (100 dolerių). Tad tikimybė išvykti atrodė lygi nuliui.

Visgi likimas tokia galimybė padovanojo. Didžiulis 1883 m. Gardino miestą nusiaubęs gaisras, kai iki pamatų sundegė šimtai pastatų, jaunajam didželės viltis puoselejanciam busimajam architektui atverė galimybes vystytį savo talentą prisidedant prie Gardino atstatymo ir užsidirbtį siek tiek pinių. Pėsciomis ir pakelėvingais vežimais nuvykęs į Gardiną, aštuoniolikmetis H. Fišelis gavo architektą ir statybų meistru darbą – pačias atsaktingiausias ligšiolinių gyvenimo pareigas. Šis darbas Gardine jam ne tik teikė kurybinių pasitenkinimų, bet ir klojo pamatus tolesniams gyvenimui. Gardine Hariš užsibuvo pusantrų metų, visą tą laiką ne tik siušdavo tévams pinių, bet ir surautupė 250 rublių.

Artėjant šaukimo į karinę tarnybą laikui, Hariš grįžo namo ir ėmė ruoštis kelioniui per Atlantą. Iš 250 rublių, kuriuos su taupė dirbdamas Gardine, 50 rublių atidavė tévams, o likusius 200 atidėjo kelionei.

Paskutinę buvimo Merkinėje dieną, prieš pat kelionę, Hariš aplankė Merkinės rabiną, kurio paprastė palaiminimo. Pasukui atejo akimirka, kai jauniausias Fišelių šeimos vaikas turėjo atsisveikinti su tévais. Laimindami sūnų šie jam pasakė pačius svarbiausius perspėjančius žodžius, kuriais jis vadovavosi visą savo gyvenimą: „Kai pasiekxi aukso žemę, neiškeisk tikėjimo į auksą.“ Taip dvidešimtmetis Fišelis išskeliavo užkariauti tolimosios Amerikos.

Kaip jaunajam Fišeliui sekėsi JAV? Čia jis su laiku tapo bene turtingiausiu verslininku tarp žydų ortodoksių. Pradžia buvo labai sunki, teko pasirinti ir gatvėmis. Juk pažadėtoje žemėje išlipo teturėdamas kisienėje 60 centų. Kalbos barjeras ir principinė nuostata nedirbtini šabot dienomis buvo didžiausia kliūtis išdirbintų architektų firmoje. Pradžioje plūsėjęs dailide, jaunasis Fišelis šešis mėnesius dirbo dešimt valandų per dieną, likusias valandas skirdamas angų kalbos tobulinimui ir architektūros bržiniams.

Dėl keletė sėkmingsų užsakymų ir savo talento H. Fišelis pelnė gerą vardą. Honorarai didėjo su kiekviena diena. Pras-

Pagalbos žydams dienos delegacija po susitikimo su prezidentu Woodrow Wilsonu ant Baltųjų rūmų laiptų, 1916 m. vasario 17 d. Pirmoje eilėje antras iš dešinės Hariš Fišelis, trečia iš kairės jo žmona Džine Fišel. Antroje eilėje trečias iš kairės rabinas M. Z. Margolis, taip pat kliës iš Merkinės. Iš str. „President Woodrow Wilson, World War I, and Jewish Relief Day – January 27, 1916“.

galimybų žemėje, laisve, kuria jiems garantavo JAV išstatymai, klestėjimu, kuri atneše darbas. Sunkus darbas, kaip ir daugumai lietuvių.

Šie laikai iš rankų į rankas buvo perduodami ir skaitomi

džioje užklupusij nesėkmėj lūnų psichologiskai jam padėjo iweikti ir tévai. Viename laiške pasiskundęs tévams, kad dėl savo principinės nuostatos nedirbt šabu dienomis negali rasti darbo ir jems siusti pinigų (o tuomet visur buvo šešius dienų darbo savaitę), Haris iš tévų Merkinėje gavo palaikantį laišką: „Mes ne tik čiaaugiamės kësdami alkį, bet ir norime parduoti pagalves iš po savo senų galvų, kad galéatumet tau atsiuštini pini- gų, kad iškëstum tą laiką, kai pagaliau gausi darbą, kuris ne- vers tavęs paniekinti šabō.“

Su kiekviena diena turitejantis H. Fišelis savo laiką ir ener- giją, didelius asmeninius finansus skyrė žydų reikalams, remė išvairias iniciatyvas žydų bendruomenės naudai, Toros mokslo ir judaizmo sklaidai JAV ir Izraelyje. Jis – vienintelis merki- niškis, spaudejus ranką ir tiesiogiai bendravęs su tokiais JAV prezidentais kaip Woodrow Wilsonas (1856–1924) ir Fran- klinas Delanas Rooseveltas (1882–1945), bet visa gyvenimą neužmiršo gimtiosios Merkinės ir ten palaidotų tévų. Savo au- tobiografijoje jis rašė: „Jaučiu patiegią padėkti už jkvėpimą, kuris lydėjo manę visą gyvenimą ir padarė įmanomu visa tai, ką pasiekiau, tai mano Šventos atminties palaimintiems tévui ir motinai, iš kurių aš gavau tuos tikėjimo priesakus ir pavyzdį doro gyvenimo, kuri jie man įskiepijo savo kasdienių pavyzdžiu. Dėl jų mokymo kyla mano apsisprendimas pašventi savo gyvenimą kitų tarnystei.“

Kaip H. Fišelis pagerbė tévų atminimą, 1923 m. lankyda- masis Merkinėje, sužinome skaitydami jo autobiografijos LII dali. Pateikiame pažodinį biografijos, kuri samoningai pera- šyta trečiuoju asmeniu, vertimą.

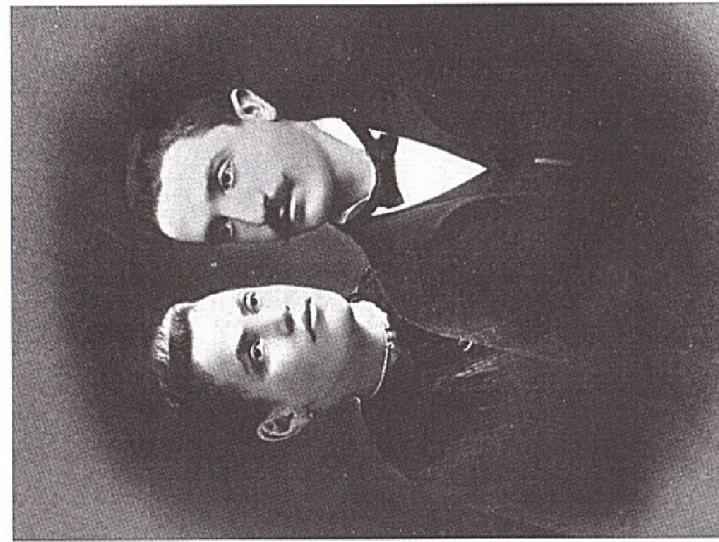
„Po 38 metų pertraukos ponas Fišelis buvo pakeliui namo į mažą Merkinės miestelį, kur pirmą kartą išvydo dienos švie- saj ir iš kurios išvyko kaip jaunuolis į kicistą žemę, bûdamas be- veik visiškai beturtis, nežinodamas kalbos šalias, į kuria vyko, ir tik su savo ribotomis ambicijomis bei jí palaikančiais tévų mokymais.

Dabar jis jau grįžo gyvenimų viduryje, palaimintas šio pasaulio gėrybių gausos, su vardu, kuris buvo žinomas žydų kiekvienoje šalyje. Jo mintys buvo persipynusios padėkos už viską, kas jam buvo leista pasiekti per praėjusius metus, ir liūdesio, kad jo mylimiausi tévai nebūs sutikimo scenos dalimi.

Atvykęs į Vilnių birželio 26 d., p. Fišelis planavo iš karto keliauti į Merkinę, o ponia Fišel iš savo gimtinę Eišiškes. Kadangi jie teturėjo vieną pasą, buvo būtina įsigytį individualius pasus, kad galėtų pasiekti savo giminines, kurios tuo metu buvo valdomos dviejų skirtingu vyriausybę. Ponas Fišelis greit sužinojo, kad Lenkijoje, kur neseniai buvo patvirtinta nauja senatorius. P. Fišelis paskambino Rabu Rubensteinui ir, savo

H. Fišelio veiklos JAV faktai

- Daugiau nei 50 m. Hebrajų rėmimo ir imigrantų pagal- bos asociacijos iždininkas (nuo 1890 m.);
- Beth Izrael medicinos centro direktorius, vėliau vicepre- zidentas (nuo 1891 m.);
- Vienas iš Hebrajų nemokamų paskoly bendrijos steigėjų ir viceprezidentas (1892 m.);
- Pirmojo moderniaus žydų teatro statytojas (1904 m.);
- Manhattan Uplawn Talmud Torah (1800–2800 studen- tuų) prezydantas (1911 m.);
- Paramos nukentėjusiems nuo karo centrinio komiteto steigimo bendrininkas ir pirmasis iždininkas (1914 m.);
- Jungtinio paskirstymo komiteto vykomojo komiteto narys (1914 m.);
- Palestinos pastatų paskoly asociacijos pastato organiza- torius (1921 m.);
- Namo, sinagogos ir studijų hales rabinui Avrahamui Yitzchakui HaCohenui Kookui (vyriausiajam Palesti- nos rabinui) statytojas (1923 m.);
- Hario Fišelio instituto Talmudo tyrimųjams steigėjas (1931 m.);
- Hario Fišelio fondo steigėjas (1932 m.).

22 metų Haris Fišelis su žmona Džene Fišel. Iš knygos „Haris Fišelis. Žydų filantropijos pionierius“, 2012 m.

vyriausybę, dvigubo ar individuaus paso gavimas užtrunka paprastai mažiausiai mėnesį laiko, kadangi reikėjo sutikimo išairių departamentų.

Kad galėtų šią problemą išspręsti, jis nusprendė pasi- naudoti draugo pagalba. Ir atsitiko taip, kad lankydamas Sionistų kongresė Karlsbadene dar 1921 m., jis ten susitiko su Rabu Rubensteinu, kuris dabar buvo Lenkijos parlamento senatorius. P. Fišelis paskambino Rabu Rubensteinui ir, savo

nuostabai, buvo malonai pasveikintas. Jis paaiškino sunkumus ir Rabi Rubenšteinas norėdamas pagelbėti nedelsdamas paundojo visą savo įtarą ir jau tą pačią dieną p. Fišelis gavo reikalingą pasą.

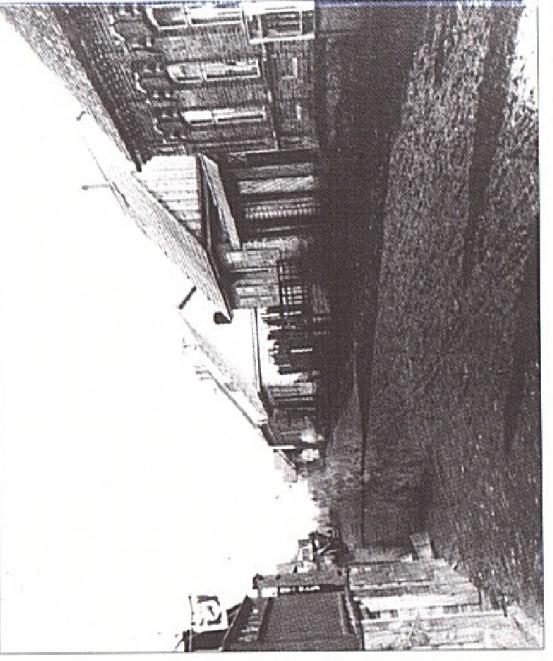
Prieš tėsdamas kelionę, ponas Fišelis su ponia Fišel aplankė paminklų meistra Vilniuje, kad gautų pageidaujamą antkapį ponios Fišel motinai, kuri buvo palaidota Eišiškėse. Tas akmuo vėliau buvo pastatytas jiems dalyvaujant. Sekančią dieną ponas ir ponia Fišel išsiškyrė, pirmajam išvykstant į Merkinę, buvusią Lietuvos dalimi, o antrajai į Eišiškes, kuri buvo po lenkų valdžia.

Atvykęs prie sienos apie vidurdienį, ponas Fišelis buvo paprašytas parodyti suną pinigų, kuriaj jis vežesi iš Lenkijos, kurioje buvo Vyriausybės išstatymas, kad niekas negali išvykti už sienos su daugiau nei 500 000 markių sumą, kuri siekė tik 5 Amerikos dolerius. Taip buvo dėl skurdžios krašto padėties. Kadangi ponas Fišelis turėjo 850 000 markių, pareigūnai 350 000 markių sulaukė iki jam grįžtant per sieną atgalios.

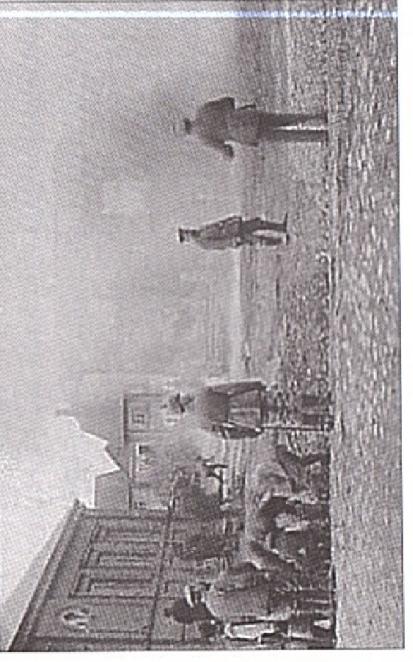
Kitą dieną birželio 29-ąją, 9 val. ryto ponas Fišelis automobiliu išvyko į Merkinę, kurios jis neužmiršo nuo pat savo įsimintino išvykimo prieš 38 metus. Kadangi vyko pro išvairius artimesnius miestus – Rumšiškes, Jiezna, Prienus, Alytų, visa tai jam priminė berniuko dienas ir kai jo mintys natūraliai pasuko savo tévu atmimimo keliu, jis pradėjo skaičiuoti sekundes, kai vėl bus prie slenkščio savo vaikystės dienų išgyvenimui. Galiausiai vairuotojas jam pasakė, kad iki Merkinės teliko 25 km. Šiek tiek vėliau jie pasiekė pirmą namą, esantį miesto pakraštyje, vieną iš eilės naujų namų, kurie buvo pastatyti Jungtinio paramos komiteto vetejo griuvėsių tu, kurie buvo sunaikinti per karą. Dar keletas akminkų ir jis pasiekė turgaus aikštę, kuri buvo kaip orientyras senojo miesto, dabar atrodančio keistai neatpažistamu, kadangi buvo gerokai mažesnis nei buvo jo atmintyje.

Čia jি pasveikino iš pačių iškiliausių miestelio gyventojų sudarytias komitetas, kuri lydėjo didelę miestelio gyventojų minia. Jि palydejo iki turtingiausio Merkinės gyventojo p. Chaimo Izchoko Lukenickio namų. Poną Fišelį ant slenksčio pasitiko p. Lukenickis, kurij jis tuo pat pažino, ir žmona susunumi, kurie išreiskė patį širdingiausią pasveikinimą. Didelė minia p. Fišelį lydėjo iki pat rezidencijos namų ir ponas Lukenickis veltui maldavo šios minios laikytis atstumo, kol ponas Fišelis papieštaus.

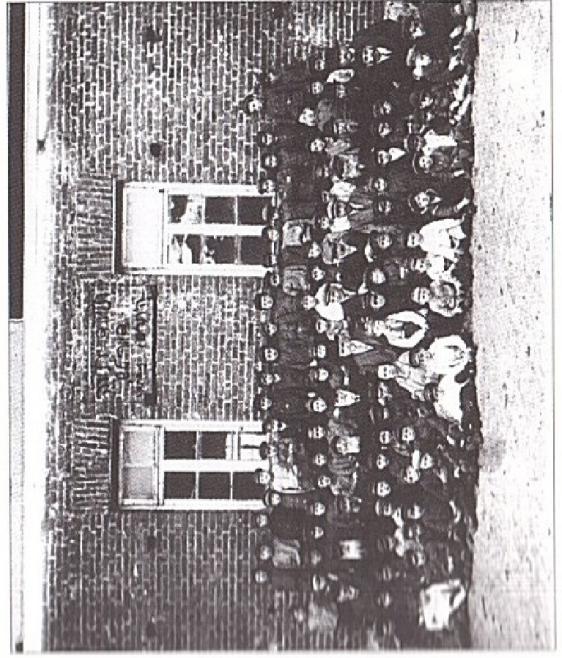
Jo svečias pagaliau buvo piverstas uždaryti duris, kad būtų sudarytos salygos privatumi. Pavalgius durys buvo atidarytos ir vienas paskui kitą nusitiesė eilė miestelio žmonių „Shalom Aleichem“¹ pasveikinimui. Šis priėmimas užtruko

Vilnius g., Merkinė, XX a. pr. Nuotrauka iš „Meretz Relief Association“ archyvo.

Merkinės didžiosios sinagogos gatvės Pirmojo pasaulinio karo metais.

Haris Fišelis (viduryje) su Talmudo Toros valkais Merkinėje, prie sinagogos. Nuotrauka iš „Merez Relief Association“ archyvo.

kai jis išvyko į Ameriką, pavarde.

Nors dauguma tų draugų iš jo valystės jau buvo mirę ir buvo užaugusi nauja karta, pastatai buvo išlikę daugmačiai tokie pat, išskyrus tuos, kurie buvo sugriauti karo metais, bet Merkinė buvo šiek tiek kitokia nei buvo šimtmečiais.

Lydimas komiteto ponas Fišelis pasivaliko visomis gatvėmis ir visur buvo sveikinamas vienos gyventojų, kurie jiam šaukė iš langų ar sveikino nuo mažų laiptelių. Galiausiai jis pasiekė namą, kur gyveno jo tėvai tuo laiku, kai jis išvyko iš Merkinės į Ameriką. Ji labai sujaudino, kai pagyvenusi moteris savo balso anksčiausia gaidia jam sušuko: „Arsikai (jo maloninis vardas), čia tu? Ar pameni mane?“

Nors moteris buvo stipriai pasikeitusi išvaizda ir jos plaukai buvo veik baltuteliai, ponas Fišelis tuo pat ją pažino ir atsakė: „Taip, Dobke“ (maloninis vardas, kuriuo jis moterį pažinojo savo jaunystėje). Būdama mergaitė, ši dabar jau pagyvenusi moteris gyveno Fišelių šeimos kaimynystėje ir ponas Fišelis stipriai prie jos buvo prisirušė. Nebuvo nejmanoma, kad jeigu jis būtų likę Merkinėje, jie būtu susituokę.

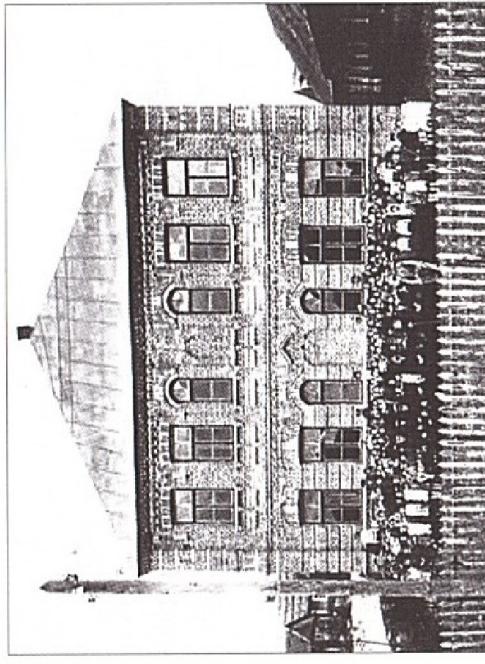
Pališkant senus namus grupelę pasitikto šamas², kuris sunušuko „In Shool Erein“, kas reiškė, kad liko valanda iki saulėlydžio ir lalkas uždegti žvakes bei eti į sinagogą. Taip žmonėms buvo pranešama, kad jie turi pusvalandį uždaryti savo verslo vietas ir pasiruošti šabui³. Nepraejus né trisdešimčiai minučių kiekvienas miestelio žydų vyras ir kiekvienas berniukas nuo šešerių metų amžiaus jau buvo pakeliui į sinagogą. P. Fišelis nedelsdamas išijungė į eilę.

Kai jis pasiekė sinagogą, Fišelį palydėjo iki vietos, kuri būdavo užimta jo tėvo nuo tada, kai sinagoga buvo pastatyta. Laikančios tvarkos, kongregacija rinkosi už Fišelio vietos, vienas paskui kita išreikšdami jam tradicinių gero šabo⁴ palinkėjimą.

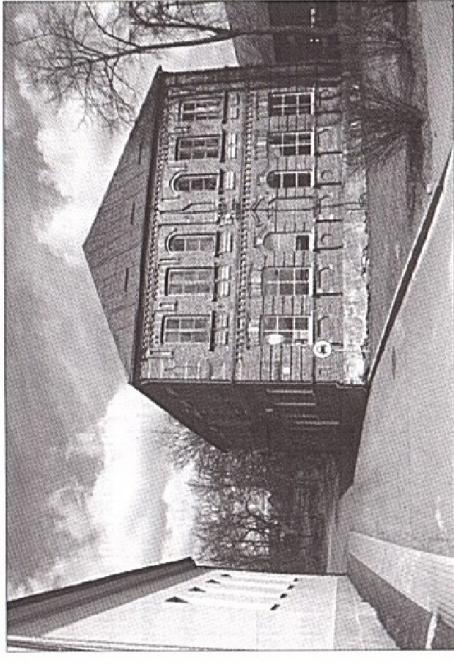
Po šabio vakarienės p. Lukenickio namuose keletas mieštelio ansamblis, kurių Fišelis iki šiol nematė ir kurių nebuvome jām atvykstant, ji iškvietė ir pasveikino. Po to kuri laiką p. Fišelis tarėsi su p. Lukenickiu apie miesto poreikius ir išreiškė norą savo tévo ir motinos atminimui padaryti kokį nors svarbų darbą. P. Lukenickis informavo P. Fišelį, kad tai, ko reikia miestui, yra Talmudo⁵ Toros⁶ pastatas. Pasak jo, Merkinėje buvo daugiau nei 200 vaikų, kurie buvo priversti religinių išsilavinimą gauti išblaškytuose pastatuose ir kurių kambariai tam nepritaikyti.

Šeštadienio ryta p. Fišelis vėl aplankė sinagogą, kur dar kartą užėmė savo tevo vietą ir po užgiedojimo „Maftir“, pa-skelbė apie savo sprendimą pastatyti Talmudo Torą ten, kur anksčiau buvo didžioji sinagoga ir kuri buvo sunaikinta karometais.

Ši žinia buvo sutikta nenusakomo entuziazmo proveržio ir p. Fišelis susirinkusiuju buvo apdovanotas padėkomis. Remiantis papročiu, prie jo vėl išsirikiavo eilė norinčių pasveikinti ir kiekvienas reiškė dar didesnį gero šabo palinkėjimą iš anksciau buvo didžioji sinagoga ir kuri buvo sunaikinta karometais.

Talmudo Toros pastatas Merkinėje tarpukariu po statybos darbų. Iš knygos „Haris Fišelis. Žydų filantropijos pionierius“, 2012 m.

Karo nepaliestas Talmudo Toros pastatas šiandien. Mindaugo Čemaiusko nuotrauka. 2016 m.

padėkā už pastatą, kurį jis ispareigojo pastatyti.

Po pietų komitetas iš Talmudo Tora kreipesi į p. Fišelį ir pakvietytį peržiūrėti įvairiose religiniše klasėse besimokančiu vaikų darbą. P. Fišelis buvo malonai nustebintas vaikų parodysto mokykumo, kadangi kiekvienoje klasėje jis buvo sveikinamas eileraščiu, kurį jam hebrajų kalba padeklamuodavo vis kitas bernukas, o po to kelios kopijos eileraščių jam buvo dar ir įteiktos.

P. Fišelis megavosi kiekviena dienos akimirka ir visu tuo laiku, kurį jis praleido Merkinėje. Šeštadienį popietį jis atsisakė sau įprasto popiečio miego ir pasinaudojo galimybe pasivaikščioti po miestą vienas. Jam grįžus į nakvynės vietą, kur ketino siek tiek atsipūstīti, prie durų rado komiteto narius laukiančius iš Keren Hayesod⁸, kurie kvietė jį eiti su jais į sinagogą ir patiekti pranešimą apie Palestiną.

Pasiękę sinagogą, pastataj jie rado perpildytą iki pat durų. Jis kalbėjo apie valandą laiko. Po šios kalbos, atliktos „Mincha"⁹ apeigos, po ko kongregacija nuėjo į Sholes Sudas. Prieš baigiant valgymą Liaudies šulės komitetas paprašė p. Fišelio dalyvauti susirinkime.

Po susirinkimo, kurio metu komitetas paaiškino, kokį mokytmą teikia vaikams, p. Fišelis išreiskė nepasitenkinimą mokymo kryptimi ir pasiūlė, kad Šulė jungtisi su Talmudo Tora, kam komitetas pritarė. Tada p. Fišelis įvardino 6 asmenų komitetą – keturis iš Talmudo Toros ir du iš liaudies mokyklos su rabinu, kaip pirmininku, kuris turėjo dirbties programa, apjungiančią abi veiklos sričis.

Sekančią dieną, sekmadienį, ponas Fišelis kėlėsi 5.30 ir pirmniausia nuėjo į užsiemimus sinagojoje, kurie prasidėjo 6 val. Palikęs savo kambarių, vėl patyrė neeilinių atsitikimų. Jis pastebėjo veiklą 90 metų amžiaus, silpną ir sudžiūvusią smulkią moterį, kuri stovėjo netoli jo durų. Pastebėjusi Fišelį, motiniška maniera ji jam sušuko: „Ar tai tu, Aršikai, mano vaikė?“

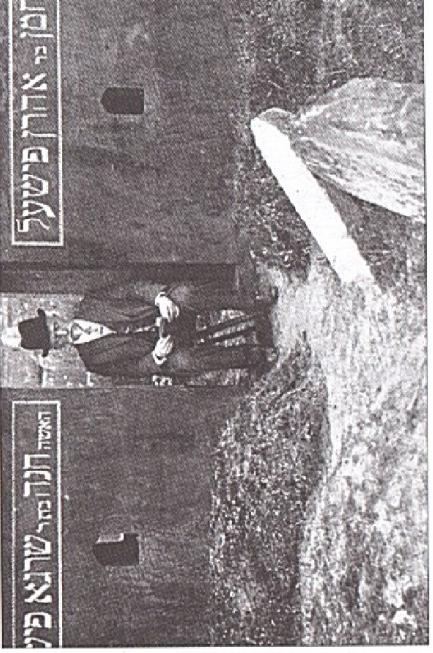
Susijaudinęs Fišelis akimirka paimanė, kad tai jo motina. Bet tuo pat prisiminė, kad jo motina mirusi. Kreipdamasis į moterį jis paklausė: „Kas tu?“

Ji atsakė: „Aš tave žindžiau, kai tavo motina to daryti negalėjo.“

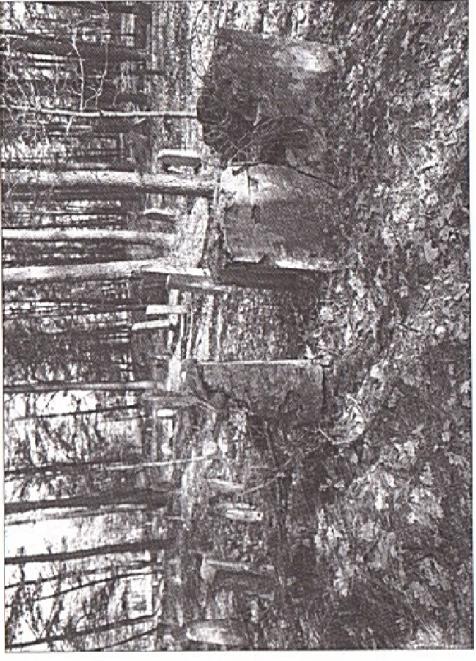
Matydamas prieš save moterį, kuri davė jam savo gyvenimo kraijo, p. Fišelis buvo pribloštas. Jis sunkiai galėjo išreišksti jausmus žodžiai.

Prieš jį stovinti moteris buvo jo įmotė ir visa, ką jis galėjo galvoti, tai „Ar jai reikia mano pagalbos?“

Kai jis paklausė, ar jai ko nors reikia, ji iškart atsakė „ne“. Tada jis užsišyprusiai paklausė, ką jis gali dėl jos padaryti, ir ji atsakė, kad vienintelis dalykas, kurio jai reikia, tai „ausrichting“, kas reiskią skraištę jos laidotuvėms. Ponas Fišelis iškart padavė jai šiam tikslui reikalingą sumą, už ką jis be galio dėkojo

Hari Fišelis senosiose Merkinės žydų kapinėse prie tėvų kapu, 1923 m. Iš knygos „Hari Fišelis. Žydų filantropijos pionierius“, 2012 m.

Hari Fišelis senosiose Merkinės žydų kapinėse prie tėvų kapu, 1923 m. Iš knygos „Hari Fišelis. Žydų filantropijos pionierius“, 2012 m.

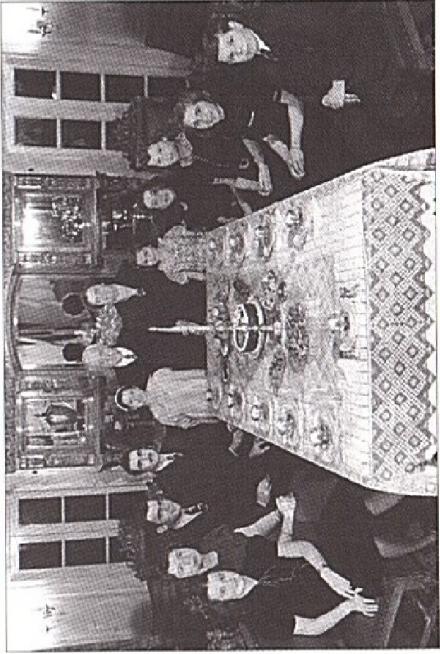
ir vis kartodama laimino. Jis ją paliko sėdincią šalia savo būsto, pasakydamas, kad ją ras grįžęs, bet taip niekada daugiau jos ir nesutiko.

Taip atsiliuko, kad tą sekmadienį buvo Tamuzo¹⁰ 17 diena ir tai buvo p. Fišelio 58 gimtadienis.

Po užsiemimų sinagojoje ir lydimas didelio susirinkusiuju biuro Fišelis pasuko į kapines, kad galėtų atidengti paminklą, skirtą jo tėvo ir motinos atminimui.

Šios apeigos, kuriose faktiškai dalyvavo visas miestas, buvo pačios išpūdingiausios ir buvo kaip rekviem vyrui ir moteriai, kurie per visą savo gyvenimą buvo vertinami už savo pamaldumą, labdarungus darbus ir savo asmeninį patarnavimą visų savo kaimynų naudai, nors patys nebuvo apsupti gausiuo šio pasaulio gėrybių.

Išties per daugiau nei 60 m., kai p. Fišelio tėvai buvo vedę, tarp jų niekada nebuvó kilę nesantaikos ir nesutarimų ir jie buvo pavyzdžiu visiems merkinistiams, kaip reikia mylėti, gerbti, aukotis vienas kitam iki dienos, kai jie iškeliavo. Teisisi į sielos ramybę.

Kadangi ponas Fišelis nesitikėjo greit vėl aplankytį šią šventą vietą, jis nusifotografavo šalia paminklo, kad galetų šią fotografiją turėti visada priešais save.

Po ceremonijos jis dar kartą aplankė rabino namą, kad patikintų Talmudo Toros pastato detalių. Patartas rabino iūs paskyrė komitetą su įgaliojimais paruošti naujojo pastato planus ir sudaryti sutartis darbams.

Šiam komitetui buvo suteiktai įgaliojimai naudotis lešomis, kurias p. Fišelis deponavo šiam tikslui Hebrajų šalpos ir imigrantu paramos draugijoje Kaune. P. Fišelis, prieš išvykdamas iš Merkinės, dalyvaujant dieleli miniai, kuri čia susirinko be specialiaus kvietimo, naujojo pastato statybos simboliskai įmūririno kertinį akmenį.

Atejus išvykimo iš Merkinės laikui, automobilis jo jau laukė ir jis išvyko lydimas padėkų, laiminimo ir geriausių linkėjimų iš visų miestelio gyventojų.

Kai p. Fišelis grįžo į JAV, komiteto rūpesčiu jis buvo informuotas, kad darbai kainuos beveik triskart didesnę sumą, nei jis buvo įspareigojės skirti. Nors ir buvo nustebintas šios informacijos, p. Fišelis nusprendė, kad, atsižvelgiant į tai, kad pastato struktūra sumanyta kaip memorialas jo tėvams, negali buti jokių statybos darbams trukdančių lešų stygiaus. Todėl iškart, nieko nelaukdamas, komitetui jis paskyrė papildomą sumą, nurodydamas ją panaudoti pastato statyboms. Vėliau pasirodė, kad ir šios sumos nepakankama, todėl prireikė dar vieno čekio.

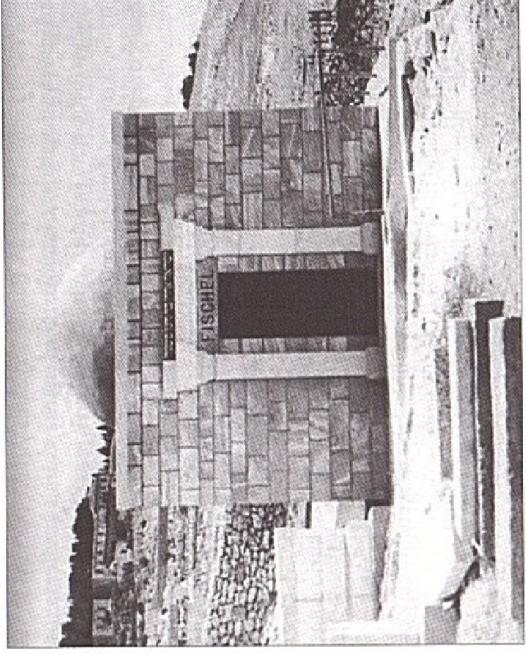
Kai galiausiai p. Fišelis gavo užbaigto pastato fotografiją, jis jautė, kad pinigai buvo išleisti gerai, ir buvo dekingas už galimybę taip pagerbti šventą savo tėvo ir motinos atminimą savo gimtajame mieste.

Grįžęs namo p. Fišelis gavo daugybę padėkos laiškų ir ypač didžiavosi gautu iš Merkinės paramos asociacijos, įskurusios Niujorkę. Jame buvo rašoma:

„Brangus Pone ir Broli,

Mums didelis džiaugsmas perduoti šį vieningą sveikinimą ir padėkas visų mūsų narių iš paskutinio susitikimo 1924 m. gegužės 18 d. Delansy g. Nr. 79 Niujorke.

Didžiuodamiesi Jūsų neįkainojama filantropija šioje šalyje, Jūsų neįssemama energija darbe, skirtame išmintinai naudai ir poreikiams vargšų, silpnų ir reikalinių pagalbos, jauniems ir seniemis, Jūsų aktyvaus dalyvavimui švietimo veikloje mūsy vių. Švento Tikėjimo <...> mes džiaugiamės turedami Jus mūsų tarpe ir tariame ir garbiname Jūsų vardą, sveikiname Jus kaip Industrijos Karalių, Kilniaiširdiškumo Princa, Tėvų milijonams vargšų čia ir užsieny.

Haris Fišelis su savo anūkais ir žmona savo namuose 1930 m. Niujorkas. Iš knygos „Haris Fišelis. Žydų filantropijos pionierius“, 2012 m.

Kas verčia mus išreikštį šią nuomonę apie Jūsų kilnus darbus yra tai: mes sužinojome iš mūsų giminio miesto Merkinės, kad paskutinio vizito metu Jūs savo lešomis pastatėte amžiną paminklą, organizuodami ir finansuodami ugniai atsparią Talmudo Torą Merkinėje, pastata, kuris pasitarnaus šimtams studentų, kurie bus mokomi pagal modernias ortodokskų išstruktūrų gerbti, pažinti ir branginti mūsų Torą. Bibliją ir visą hebrajų literatūrą. Jūs ne tik skyrėte lešas pastato statybos ir aprūpinimui, tačiau netgi įspareigojote dalinai dengti jos išlaikymo išlaidas.

Mūsų bendras noras, kaip kompensacija Jūsų nemulstanciomis pastangomis mūsų Merkinės ir žydų bendruomenei apskritai, kad mūsų Didysis Dievas laimintų Jus nesibaigiančia sveikata ir laime iki Jūsų norų ribų, didelio džiaugsmo Jums ir Jūsų, dabar ir amžinai.

Labai nuoširdžiai Jūsų,
Merkinės Pagalbos Asociacija“

H. Fišelis su žmona Džine susilaikė keturių dukrų. Jų ainai ir šiandien gyvena JAV bei Izraelyje. Pono Fišelio padidojimo vieta – 3 tūkst. metų skaičiuojančios Alyvų kalno kapinės, kur jis buvo palaidotas 1948 m. įspūdingame paties pastatytame mauzoliejuje. Merkinėje ir šiandien turime jo statytą Talmudo Toros pastatą, kur Toros paslaipčių mokesčių Merkinės žydų valkai. Pastato nepalietė Antrojo pasaulinio karo bombos ir ugnis. Merkinės istorija turtinga. Amerikos žydams kelia nuostabą faktas, kad tokie garsūs JAV žydų bendruomenės

nės atstovai kaip H. Fišelis, E. D. Stounas kilę iš vieno ir to paties miestelio Meretz (dar buvo Max Margolis, profesorius Dropsey koledže, Deividas Lourie, Masačusetso aukščiausio teismo teisėjas, Izidorius Ruby, Bostono tarybos narys, rabinas M. S. Margolis, Niujorko ortodoksų rabinų seniūnas, artimas H. Fišelio tėvo draugas, kai gyveno Merkinėje).

Norintieji išsamiau susipažinti su H. Fišelio veikla ir biografija tai gali padaryti atsiverte H. ir Dž. Fišelių fondo tinklapį internete <http://fischelfoundation.org/>.

Nuorodos

¹ Ši pasveikinimo forma yra būdinga žydams visame pasaulyje ir reiškia „ramybės tau“.
² Šamas – sinagogos tarnautojas, kuris atlieka įvairius kasdieninių sinagogos reikalų tvarkymo darbus.

³ Šabas (hebr. שַׁבָּת, „šabbat“, „poilsis“) – judėjų kassavaitinė šventė, prasidedanti penktadienio saulėlydžio metu ir pasibaigianti šeštadienio vakarė.

⁴ Tradiciskai kai danguje pamatomos trys žvaigždės). Pagal Tanachą šabas turi tris tikslus: priminti izraelitams, kad Dievas per šešias dienas sukūrė visatą, o septintąją ilsejosi, kad Dievas juos išvedė iš Egipto vergovės, priminti apie Dievo pažadetus Mesijo laikus ir juos per šabą pajusti. Šabó metu iudejanams draudžiamas dirbtai, kurti ugnį maisto gaminiui ar net toli keliauti iš savo namų. Talmude surašyti 39 darbai, kuriuos rabinai draudžia dirbtai per šabą. Mozes laikais už darba šabó metu buvo skirtama mirties baudsmė – užmetytumas akmenimis (pagal „Vikipediją“).

⁵ „Gut Shabbos“ tradicinius žydųskas pasveikinimus aškenazių tradicijoje, kai reiškia palinkėjimą „gero šabó“.

⁶ Talmudas – daugiautomis judaizmo religinių raštų rinkinys, velyvosios antikos rabinų diskusijų apie žydų įstatymus ir papiročius, moralę, istoriją ir kt. sąvadas (pagal „Vikipediją“).

⁷ Tora – pagrindinis judėjų religinis ir teisinis traktatas, kurio autoriumi krikščionys ir žydai tradiciskai laiko Moze. Tora susidėda iš penkių knygų: Pradžios, Išėjimo, Kuningų, Skaičių, Pakartoto Įstatymo. Žodis „Tora“ dažnai ivertinamas kaip „Įstatymas“, nors tikslės iš vertimas – „Mokymas“ (pagal „Vikipediją“).

⁸ Maffiras – paskutinis asmuo, kuris elinio šabó ar švenčių rytą skaito Tora.

⁹ Mincha – popietinės maldos judaizmo tradicijoje.

¹⁰ Tammuzas – pagal žydų kalendorių tai dešimtas mėnuo nuo pasaulio sukūrimo ir ketvirtas nuo išejimo iš Egipto. Pavadinimas kilęs nuo bibloniečių Dievo vardo, taip pat reiškia Vėžio ženklinę pagal zodiaką.